

"OILA VA XOTIN-QIZLAR" ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI

MARKAZIY OSIYODA JAMIYAT, GENDER VA OILA

xalqaro ilmiy jurnali

*Society, Gender and Family in
Central Asia*
international academic peer reviewed journal

*Общество, гендер и семья в
Центральной Азии*
международный научный рецензируемый журнал

2023/4 (9)

Jurnalga Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasining
2021-yil 18-iyundagi 0996-sonli "Ommaviy axborot vositasi davlat ro'yxatidan
o'tkazilganligi to'g'risida guvohnoma"si olingan.

*Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya
komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy
nashrlar RO'YXATI (2019)ga pedagogika, psixologiya, tarix va falsafa fanlari bo'yicha
doktorlik dissertatsiyalari himoyasi uchun ilmiy maqolalar e'lon qilinishi mumkin
bo'lgan jurnal sifatida ro'yxatga olingan.*

DOI: 26739/2118-9998

ISSN 2049-3630

TOSHKENT

TAHRIR HAY'ATI RAISI:

EGAMBERDIYEVA Nodira Melibayevna (*Bosh muharrir*) – *pedagogika fanlari doktori, professor.*

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI:

NARBAYEVA Tanzila Kamalovna – *sotsiologiya fanlari doktori, professor.*
SAIDOVA Galina Karimovna – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
SHOUMAROV G'ayrat Baxramovich – *psixologiya fanlari doktori, professor.*
ABDURAMANOV Xamid Xudaybergenovich (*Bosh muharrir o'rinbosari*) – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
BEKMURADOV Adham Sharipovich – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
MA'RUFOVA Gulnora Mahmudovna – *Oliy Majlis Senatining Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi a'zosi, senator.*
MUSURMANOVA Aynisa Musurmanovna – *pedagogika fanlari doktori, professor.*
RAHIMOVA Nigina Xayrullayevna – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
SAIDOV Akmal Xolmatovich – *yuridik fanlari doktori, professor.*
YAKUBJANOVA Dilobar Batirovna – *pedagogika fanlari doktori, dotsent.*
TASHMUXAMEDOVA Diloram Gafurjanovna – *tibbiyot fanlari nomzodi.*
UMIRZAKOV Baxodir Xamidovich – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
ZIYAYEV Azamad Xamidovich – *tarix fanlari doktori, professor.*
ABDUSAMATOV Xasanboy Usmonjon o'g'li – *psixologiya fanlari doktori.*
TO'RAQULOV Ulug'bek Xolbutayevich – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Эгамбердиева Нодира Мелибаевна (*Главный редактор*) – *доктор педагогических наук, профессор.*

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Нарбаева Танзила Камаловна – *доктор социологических наук, профессор.*
Сандова Галина Каримовна – *доктор экономических наук, профессор.*
Шоумаров Гайрат Бахрамович – *доктор психологических наук, профессор.*
Абдураманов Хамид Худайbergenovich (*Заместитель главного редактора*) – *доктор экономических наук, профессор.*
Бекмуратов Адхам Шарипович – *доктор экономических наук, профессор.*
Маъруфова Гулнора Махмудовна – *сенатор, член Комитета Сената Олий Мажлиси по вопросам женщин и гендерного равенства.*
Мусурманова Айниса Мусурмановна – *доктор педагогических наук, профессор.*
Рахимова Нигина Хайруллаевна – *доктор экономических наук, профессор.*
Сандов Акмал Холматович – *доктор юридических наук, профессор.*
Якубжанова Дилобар Батировна – *доктор педагогических наук, доцент.*
Ташмухамедова Дилорам Гафуржановна – *кандидат медицинских наук.*
Умирзаков Баходир Хамидович – *доктор экономических наук, профессор.*
Зияев Азамат Хамидович – *доктор исторических наук, профессор.*
Абдусаматов Хасанбой Усмонжон угли – *доктор психологических наук.*
Туракулов Улугбек Холбутаевич – *доктор философии педагогических наук (PhD)*

THE CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD:

Egamberdiyeva Nodira Melibayevna
(*Editor-in-Chief*) – *Doctor of Pedagogical sciences, Professor.*

MEMBERS OF THE EDITING BOARD:

Narbayeva Tanzila Kamalovna – *Doctor of Sociological sciences, Professor.*
Saidova Galina Karimovna – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Shoumarov Ghayrat Bakhramovich – *Doctor of Psychological sciences, Professor.*
Abduramanov Khamid Khudaybergenovich (*Deputy Editor-in-Chief*) – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Bekmuradov Adkham Sharipovich – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Marufova Gulnora Makhmudovna – *Senator, Member of the Senate Committee of the Oliy Majlis on Women and Gender Equality.*
Musurmanova Aynisa Musurmanovna – *Doctor of Pedagogical sciences, Professor.*
Rakhimova Nigina Khayrullayevna – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Saidov Akmal Kholmatovich – *Doctor of Juridical sciences, Professor.*
Yakubjanova Dilobar Batirovna – *Doctor of Pedagogical sciences, Associate Professor.*
Tashmukhammedova Diloram Ghafurjanovna – *Candidate of Medical sciences.*
Umirzakov Bakhodir Khamidovich – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Ziyayev Azamad Khamidovich – *Doctor of Historical sciences, Professor.*
Abdusamatov Khasanboy Usmonjon ugli – *Doctor of Psychological Sciences.*
Torakulov Ulugbek Holbutayevich – *Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)*

XALQARO TAHRIR HAY'ATI:

Doktor Rashmini Koparkar,
Rossiya va Markaziy Osiyoni o'rganish markazi dotsenti
Xalqaro tadqiqotlar maktabi,
Javoharlal Neru universiteti,
Nyu-Dehli, Hindiston

Artamonova Yekaterina Iosifovna,
Chelyabinsk davlat madaniyat instituti,
pedagogika fanlari doktori, professor

Doktor Priti Kesavan,
Texnologiya fakulteti boshlig'i,
London biznes va moliya maktabi,
Singapur

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Доктор Рашмини Копаркар,
Доцент Центра исследований России и Центральной Азии,
Школа международных исследований,
Университет Джавахарлала Неру,
Нью-Дели, Индия

Артамонова Екатерина Иосифовна,
Челябинский государственный институт культуры,
доктор педагогических наук,
профессор

Доктор Прити Кесаван,
Руководитель Технологического факультета
Лондонская школа бизнеса и финансов, Сингапур

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD:

Dr. Rashmini Koparkar
Assistant Professor
Centre for Russian and Central Asian Studies
School of International Studies
Jawaharlal Nehru University
New Delhi, India

Artamonova Yekaterina Iosifovna
Chelyabinsk State Institute of Culture
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

Dr. Preethi Kesavan
Head, School of Technology
London School of Business and Finance, Singapore

SOTSILOGIYA

Xonturayev B. Xalqaro gender indeks reytinglarida O'zbekiston o'rnini mustahkamlash masalalari	4
Nurullayeva U.N. Ijtimoiy kayfiyat fenomeni sotsionomika nazariyasi yondashuvi talqinida	13

OILA VA JAMIYAT

Norqulov H. Nurmonova Z. Oilalar mustahkamligini ta'minlashda moddiy qadriyatlarning ahamiyati	19
Yaxyoyeva S.A. Gender tenglikka erishish strategiyasini amalga oshirish mexanizmlari	24
Inagamova F.X. Qadriyatlarning o'zgarishi va yosh oilalar barqarorligi o'rtasidagi dialektik bog'liqlik	29

PSIXOLOGIYA

Abduraxmanova Z.E. Baynalmilal oilalarda voyaga yetayotgan o'smirlarda etnik identifiklik shakllanishining ijtimoiy-psixologik jihatlari	34
Abdusamatov X.U. Oilani psixologik qo'llab-quvvatlashning tizimli modeli	42
Narmetova Y.K. Psixosomatik kasalliklar bilan og'rigan bemorlarning hayot sifatini baholashda yosh va jins xususiyatlari	48
Ismaylova R. Oilaviy zo'ravonlik vaziyatida intervensiya konsepsiyasi	54
Mahkamova D.B. Xotin-qizlarning davlat xizmatlariga ijtimoiy moslashuvining psixologik omillari	66
Аскарлова Г., Эркинова Р. Проблемы развития практической психологии в Узбекистане	73
Bo'riyeva M. Migrant oilalarda nikohdan qoniqish darajasining psixologik xususiyatlari	78
Султанова А.А. Проблема гендерного суицида в Узбекистане	83
Khodjayeva D.Dj. Psychological characteristics of organizing the educational process with academically talented students	90
Raximova X. Shaxsda moddiy yetishmovchilik hissining ontogenez xususiyatlari	96
Yangiboyeva D.R. Ko'p bolali oilalardagi o'smir farzandlarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar	101
Мусаева М.И. Эволюция взглядов на расстройство аутистического спектра: меняющиеся международные диагностические критерии и отношение общества	107

PEDAGOGIKA

Egamberdiyeva N.M. Oilada bolalarga nisbatan jismoniy zo'ravonlikning oldini olishning pedagogik choralari	112
Джураев З., Курбонов М. Обеспечение внутреннего качества в вузах в Узбекистане	118
Nomozova O'A. Oilada muloqot madaniyatini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik mohiyati	125
Nazarova R.S. Bolaga nisbatan zo'ravonlik munosabatlarining shakllanish bosqichlari	130
Tojibayeva N.K. Jamoada ishlash kompetensiyasi kollobrativ kompetensiyaning tarkibiy qismi sifatida	134
Bayjonov F.B. O'zbekiston Respublikasida gender tenglik masalasi va oilada gender madaniyatni shakllantirish	139
Kurbanova B.N. Role and significance of independent education of students in the higher education system	144
Raimdjanov M.T. Sharq allomalari asarlarida shaxs kommunikativ xulq-atvori masalalarining o'rganilishi	150

ILMIY YANGILIKLAR VA TAHLILLAR

Suvankulov M., Abdibositov A. Maktablarda mobil telefon va smartfonlardan foydalanish tartibi va huquqiy asoslari: qiyosiy-huquqiy tahlil	155
Илхамова З.В. Развитие системы высшего образования в Узбекистане	163

Abdusamatov Xasanboy Usmonjon o'g'li,
*International School of Finance Technology
and Science instituti dotsenti, psixologiya fanlari doktori*
e-mail: habdusamatov@902gmail.com

OILANI PSIXOLOGIK QO'LLAB- QUVVATLASHNING TIZIMLI MODELI

Annotatsiya. Zamonaviy olimlarning tadqiqotlari asosida oilani psixologik qo'llab-quvvatlashni tashkil etish muammosi kompleks yondashuv nuqtayi nazaridan ko'rib chiqilgan. Maqolada oilani psixologik qo'llab-quvvatlashning o'ziga xos tarkibiy to'rtta qo'shimcha dasturdan iborat modeli ishlab chiqilgan holda asoslanib, ularning mazmuni batafsil ochib berilgan va amaliy qo'llash usullari tavsiflangan. Zamonaviy o'zbek jamiyatida oilaning psixologik xulq-atvorining xususiyatlari va unga bo'lgan yondashuvlari ko'rsatilgan.

Tayanch so'zlar: oila, tarbiya madaniyati, psixologik yordam.

Аннотация. Основываясь на исследованиях современных ученых, проблема организации психологической поддержки семьи рассматривается с точки зрения комплексного подхода. В статье разработана и основана конкретная структурная модель психологической поддержки семьи, состоящая из четырех дополнительных программ. Подробно раскрывается их содержание и описываются практические методы применения. На примере современного узбекского общества показаны особенности психологического поведения семьи и их подходы к нему.

Ключевые слова: семья, культура воспитания, психологическая поддержка.

Annotation. Based on the research of modern scientists, the problem of organizing psychological support for the family is considered from the point of view of a comprehensive approach. A unique structural model of family psychological support consisting of four additional programs is developed and based in the article. Their content is explained in detail and methods of practical application are described. Features of the psychological behavior of the family in modern Uzbek society and approaches to it are shown.

Keywords: family, educational culture, psychological support.

Kirish. Zamonaviy hayotning jadal sur'atlari, uning urbanizatsiyasi, ijtimoiy rol mas'uliyatining doimiy ravishda ortib borishi va qat'iyligi, oila rivojlanishining ijtimoiy-psixologik dinamikasidagi noqulay tendensiyalar, oilaviy munosabatlarda ma'naviy va axloqiy tamoyillarning yo'qolishi, ijtimoiy-psixologik madaniyatning pastligi oilalarda munosabatlar tizimi buzilishiga olib kelmoqda.

Nikohning davriyligi qisqarib, uning qiymati o'zgardi. Oila faqat birga yashash, uy-ro'zg'or

ishlarini yuritish, bolalar tug'ilishi kabi noto'liq istaklar maskaniga aylanmoqda. Yoshlarning fikrlarida oila va nikoh munosabatlari o'rtasida bo'linish mavjud. Oilaviy munosabatlar ba'zi hollarda qonuniy nikoh bilan bog'liq emas degan tasavvurlar shakllangan. Jamiyatda shaxsiy erkinlikka nisbatan noto'g'ri tassavurlar paydo bo'lishi yoshlarda nikohga nisbatan mas'uliyatsizlikni keltirib chiqarmoqda. Natijada rasmiy nikohning obro'si norasmiy nikohdan past darajaga tushib bormoqda. Shaxsiy karyeraning

o'sishi oila va nikoh munosabatlarining mustahkam rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Inson o'zining "men"ini rivojlantirish bilan mashg'ul bo'ladi, oilaviy va nikohning mas'uliyatini turmush o'rtog'iga yuklaydi. Natijada unga qo'yiladigan talablar oshib ketadi.

Maqsad va uni asoslash. Bugungi kunda oilalarda shaxslaro munosabatlar turli tomonlarga og'ishganini sezish mumkin. E'tibor berish kerak bo'lgan yana bir omil – oilada onaning bir tomonlama ustunligi ota rolining pasayishiga olib kelishi va natijada o'z farzandlarining rivojlanishidagi shaxsiy muammolarni o'z vaqtida hal qila olmasligi. Doimo ish bilan mashg'ul bo'lish, shaxsning psixologik zo'riqishga uchrashi, ota-onalarning muvaffaqiyatsizligi hamda turli xil ijtimoiy va kasbiy talablar bilan bog'lanib qolishi farzandning ota-onasiga qaraganda ijtimoiy tarmoqlarda ko'proq vaqt o'tkazishiga olib keladi. Oilada xonalarda televizorlar ko'payishi, har bir shaxs uchun alohida shart-sharoitlar yaratilishi avlodlar o'rtasidagi izolyatsiyaning yanada chuqurlashuviga sabab bo'ladi. Bularning barchasi bolalar tarbiyasi va ularning shaxs sifatida shakllanishiga, oila farovonligiga salbiy ta'sir qiladi. Oila a'zolarining bir-biriga nisbatan izolyatsiyasi chuqurlashadi va ular o'rtasida muloqot yetishmasligiga olib keladi¹.

Yuqoridagi omillarning oldini olishda rasmiy va norasmiy roliklar, bir martalik tadbir va ma'ruzalar bilan chegaralanib qolish kerak emas. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, oilaviy munosabatlar, oilaviy tarbiya va oilaviy hayotdagi munosabatlarda insonlar ishtirokchi bo'lishdan oldin buni qanday tasavvur qilishini aniqlash muhim. Muammoni to'liqroq anglash uchun hududlarda yoshlarning nikohga psixologik tayyorgarligini shakllantirish dasturlarini yaratish, ota-ona va bola munosabatlarini uyg'unlashtirish hamda homilador ayollar uchun psixologik yordam kabi ilmiy-amaliy tadqiqotlarni amalga oshirish kerak.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi. Shaxsda oila va nikoh haqidagi qarashlarni to'g'ri shakllantirmasdan turib oilalar farovonligiga erishish qiyin. Oilani qo'llab-quvvatlashga qaratilgan dasturlar aynan shundan boshlanishi

kerak bo'ladi. Yaratiladigan dastur universal bo'lishi mumkin emas. Oilaviy munosabatlar va o'zbek an'analarining xilma-xilligini inobatga olgan holda ijtimoiy guruhlarga ajratish mumkin.

"Oila va xotin-qizlar" ilmiy-tadqiqot institutida olib borilgan tadqiqotlar natijasiga ko'ra, oilani psixologik qo'llab-quvvatlash uchun quyidagi uch model taklif qilinadi, jumladan

1. O'zbek xalqining qadriyatlari zamonaviy o'zbek yoshlarining oila haqidagi tasavvurlarini to'liq shakllantirishga, oilaning shaxs oldidagi obro'si, turmush o'rtoqlarning mas'uliyati va rollar taqsimoti haqidagi savollarga javob bera olmaydi. Jamiyatimizdagi oila haqidagi munosabatlar hozirgi yoshlarda ota-onalik imidjini shakllantirishga imkoniyat bermaydi. Yosh avlod oldida nikoh va oila munosabatlari muqaddasligini saqlab qolish zarur. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yoshlarni eng faol shaxsiy taqdirini belgilaydigan davr talabalik davri hisoblanadi. Aynan shu davrda oilaviy hayot, siyosat, kelajakdagi kasbiy faoliyat bilan bog'liq muhim qarorlar qabul qilinadi. Talabalik davrida shaxs hayotidagi ideallar, qadriyatlar va yo'nalishlarning tizimi shakllanishi sodir bo'ladi. Talabalik davrining psixologik xususiyatlaridan biri yetarlicha barqaror himoya mexanizmiga ega emasligi ularning shaxs sifatida shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillarning imkoniyati maksimal darajada bo'ladi.

Oilani psixologik qo'llab-quvvatlash modelining dastlabki bosqichida talabalarda oilaviy munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan ixtiyoriy darslarni tashkil qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki er-xotin muammolarini bartaraf etish, turmush o'rtoq tanlashning o'ziga xos xususiyatlari, ta'lim va oila a'zolari o'rtasida munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yishga qaratilgan ta'lim dasturlari va o'quv qo'llanmalari mavjud emas. Ta'lim tizimida oilaviy tadqiqotlar, oilaviy munosabatlar psixologiyasi kabi oilashunoslik fanlari real hayotdan uzoqroq holatda o'qitiladi².

Talabalarga oilaviy munosabatlarga oid fanlar oilasiga kerak bo'ladigan bilim sifatida emas, balki nazariy bilim sifatida taqdim etiladi. Boshqa odamlarning misollari talaba hayotida hech narsani o'rgatmaydi. Ular tomonidan taklif qilingan

¹ Артамонова Е.И., Екжанова Е.В., Зырянова Е.В. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования: учеб. пособие для студентов вузов / Под ред. Е.Г.Силыевой. – Москва: ИЦ «Академия», 2002. – 192 с.

² Чичикин А.Т. Формирование нравственных ценностей студенческой молодежи. – Нижний Новгород: ВГИПА, 2002. – 116 с.

vaziyatlar asosida muammoni tahlil qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Aniq belgilangan savollar va oldindan ma'lum xulosalar bilan seminarni a'anaviy shaklda o'tkazish oila psixologiyasi fanining maqsadlari va kutilmalariga to'g'ri kelmaydi. Darslarni yanada kreativ shaklda o'tkazish uchun "davra suhbat", "matbuot anjumani", treninglar va hikoya-rolli o'yinlar asosida o'tkazish zarur. Oilaviy muammolar muhokama qilinib, talabalar umumiy xulosaga kelishadi, keyinchalik o'zlarining izlanishlari natijasida yakuniy va individual xulosaga kelishadi.

Barcha OTMlarda "Oila" nomli tanlov fanni va ixtiyoriy psixologik xizmatni tashkil etish kerak. Bunda mavzular va mashg'ulotlar har bir semestr uchun ishlab chiqilishi va ochiq e'lon qilinishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Talabalar bilan guruhiiy mashg'ulotlar olib boriladi. Ushbu kurs ixtiyoriy amalga oshirilishi talab qilinib, ushbu o'quv yilida qatnasha olmagan talaba keyingi o'quv yilida ham ishtirok etishi mumkin. Oila o'quv dasturi uch qismdan iborat bo'ladi, jumladan:

Nazariy qism. Talabalarda nikoh munosabatlari bo'yicha psixologik bilimlar egallanadi. Bo'lajak turmush o'rtoq, oilaviy farovonlikka erishish mumkin bo'lgan motivlar shakllantiriladi.

Amaliy qism. Talabalarda oilada konstruktiv munosabatlarni o'rnatish, talabalarning o'z-o'zini rivojlantirishi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar va shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga qaratish.

Konsalting qism. Talabalarga o'z "men"ni anglashda va rivojlantirishga yordam beradigan individual maslahatlarni o'z ichiga oladi.

Ushbu kursning maqsadi talabalarda oila va nikoh oldidagi mas'uliyatini rivojlantirish, oilaviy munosabatlarda konstruktiv yo'lni tanlashga yordam beradigan xususiyatlarni shakllantirishdir. Ushbu loyihani amalga oshirish quyidagi yutuqlarga olib keladi:

- oila qurishdan maqsad, uning faoliyati, shaxsning jamiyatdagi o'rni va hayoti to'g'risida bilimlarni tizimli shakllantiradi;

- oilaga ijtimoiy institut sifatida qarash motivini shakllantiradi;

- talabalarda ota-onalik fenomeni va uning tarkibiy qismlari hamda ota-onalarni psixologik qo'llab-quvvatlash to'g'risidagi g'oyalari shakllantiriladi;

- turmush o'rtoq bilan muloqot qilish, zaruriy amaliy ko'nikmalarni va er-xotin munosabatida shaxsiy xususiyatlarni shakllantiradi;

- talabalarning o'z-o'zini rivojlantiradi³.

Oilalarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan dasturda quyidagi psixologik va pedagogik metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- tanaga yo'naltirilgan terapiya usuli bo'lib, shaxsning dam olish imkoniyati yaratilib, respondentlar salbiy o'z-o'zini baholashdan ijobiy baholashga o'tish imkonini beradi. Bu usulda, asosan, trening ishtirokchilari o'z-o'zini hurmat qilish stereotiplarini yengishga imkon beradigan kreativ jarayonga e'tibor qaratiladi. Oilada shaxslararo munosabatlarda noverbal muloqot, ya'ni muammoni intuiativ shaklda hal qilish verbal muloqotga nisbatan ancha samarali ekanligi o'rgatiladi. "Shu yerda va hozir" nomli psixoterapevtik usul orqali ijodiy tasavvurni shakllantirish natijasida nizoli vaziyatda emotsional xulosa qilish mexanizmi bloklanadi;

- art-terapiya usuli shaxsda va guruhlarda ijodkorlikni oshirish uchun qo'llanadi (akvarel bo'yoqlari bilan ishlash, plastilinlar orqali ota-onabola yoki nikoh munosabatlarining ssenariylari bilan ishlash);

- tranzaksion tahlil usuli respondentlarning "meni" holatlarini tuzatish va tahlil qilish, shaxslararo munosabatlarni korrektsiyalash uchun ishlatiladi;

- rolli o'yinlar ota-onalari va turmush o'rtoq xususiyatlarini xarakterlovchi jihatlarni, oilaviy munosabatlarda psixologik kompetensiya shakllantiriladi va rivojlantiriladi;

- psixoanalizdan foydalanish shaxsni boshqa odamlar bilan munosabatlaridagi patologiyani o'rganishga imkon beradi;

- geshtalt terapiya usuli, shaxslaro munosabatlarni rivojlantirishning paradoks va metofozizm darajasi to'g'risida ma'lumotga ega bo'ladi;

- ekzistensial terapiya usuli hayotning yangi qirralarini kashfetish, istiqbollar va hayot haqiqatini ko'rish qobiliyatini rivojlantirish, hayotda o'zi xohlagan yo'nalishni topishga yordam beradi;

- kognitiv usullar insondagi xulq-avtor siklini aniqlashga yordam beradigan "yo'nalish-tanlash-

³ Зудилина И.Ю. Формирование психологической готовности студентов к брачным отношениям. Дисс. ... канд. психол. наук. – Самара: СГПУ, 2008. – 254 с.

bajarish” tamoyili asosida o‘z g‘oyalari ochib beriladi;

- ramziy-dramma usuli har qanday ongosti ehtiyojlarning noroziligi, hal qilinmagan shaxsiy muammolarni ochib berishga yordam beradi⁴.

Birinchi mashg‘ulotdan so‘ng talabalardan psixologik xizmat yo‘nalishi bo‘yicha individual konsultatsiyaga yozilishi so‘raladi. Psixologik xizmat yo‘nalishida talabalar turli masalalar bo‘yicha murojaat qilishlari mumkin: oiladagi shaxslaro munosabatlarni korreksiyalash (ota-onalar, opa-singillar, aka-uka va boshqa qarindoshlar bilan), turmush o‘rtoq bilan munosabatlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishga yordam berish hamda oilaviy munosabatlar bilan bog‘liq masalalarni aniqlashtirish. Talabalarining murojaatidan kelib chiqib, individual yoki guruhviy konsultatsiya shaklda amalga oshiriladi.

Agar respublikamizning barcha ta‘lim muassasalarida oilani qo‘llab-quvvatlash dasturini amalga oshirsak, quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- oilaning jamiyatdagi ijtimoiy roli va mavqeyini oshirish;

- oila va oilaviy munosabatlarga ijobiy kayfiyatni shakllantirish va mas‘uliyatli ota-onalikni shakllantirish;

- oilada shaxslaro munosabatlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishga qaratilgan pedagogik, psixologik va ijtimoiy bilimlarni hamda muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish;

- oilada deviant munosabatlarning og‘ish darajasi pasayishga erishish.

2. Oilani psixologik qo‘llab-quvvatlashning modelidagi ikkinchi dastur – bu “homilador ayollarni psixologik qo‘llab-quvvatlash va onalik (otalik)ka tayyorlash” loyihasi bo‘lib, u oilaga yangi maqom kirayotganligi va oilaviy munosabatlarni o‘zgartirishga muammosiz tayyorgarlik ko‘rishga, onalik va otalikning barcha quvonchini anglashga va his qilishga to‘liq yordam beradi.

Har bir millat va elatning o‘ziga xos xususiyati, turmush tarzi va urf-odatlarini inobatga olish muhim hisoblanadi. Oila insonni psixologik va fiziologik sog‘lom qilib tarbiyalovchi maskan hisoblanadi. Ota-onalik jamiyatda eng muhim kasb singaridir. Chunki ota-onalik kasbi farzandlarga madaniyat,

qadriyatlar translyatsiyasini amalga oshiruvchi mexanizm vazifasini bajarib beradi⁵.

Bola ona qornidagi uch oylik davridan boshlab onaning fikrlari, xatti-harakatlari va xulq-atvori asosida rivojlanadi. Shuning uchun homiladorlik paytida ona o‘z harakatlari va so‘zlarini diqqat bilan kuzatishi, yaxshi musiqa tinglashi, go‘zal xulqli odamlar bilan suhbatlashishi, tabiat go‘zalligidan bahramand bo‘lishi, samimiylik, adolat, sevgi va quvonch haqida hikoya qiluvchi kitoblarni o‘qishi kerak. Homiladorlik davrida ona bolani sog‘lom dunyoga keltirish uchun ma‘naviy va fiziologik sog‘lomlik bilan hamohang bog‘lanishi kerak. Homiladorlik davridan keyingi psixologik qulaylik tug‘ilgan farzand va ota munosabatlari o‘zaro bog‘lanishiga ta‘sir o‘tkazadi. Har bir qadriyatlar, oilaning an‘analari, muhabbatga tayangan oilani yaratish qobiliyati, keksalar va yoshlarning sog‘lom munosabatlari homiladorlik davridagi onaga psixologik xizmat ko‘rsatishga bog‘liq bo‘ladi.

“Homilador ayollarni psixologik qo‘llab-quvvatlash va onalik (otalik)ka tayyorgarlik” dasturining maqsadi ota-onaning hayotining birinchi kunlaridanoq bolani psixofizik tarbiyalash bo‘yicha bilimlarini kengaytirish, takomillashtirish va tarbiya madaniyatini shakllantirishdan iborat.

Dasturning asosiy vazifalari:

- oilani jamiyatning birligi sifatida mustahkamlash;

- ongli tarbiya tafakkurini shakllantirish;

- oila ichidagi munosabatlarni mustahkamlash;

- turmush o‘rtoqni chaqaloq tug‘ishiga tayyorlash;

- ota-onalarda bolaning rivojlanishida birgalikdagi va teng harakat qilish qobiliyatini shakllantirishdan iborat bo‘ladi.

“Homilador ayollarni psixologik qo‘llab-quvvatlash va onalik (otalik)ka tayyorgarlik” dasturi uchta bo‘limdan iborat bo‘ladi.

Nazariy qism (perenatal psixologiya sohasidagi bilimlarni egallashga, oilaviy munosabatlarda farovonlikni belgilaydigan motivlarni shakllantirishga hissa qo‘shadi). Ushbu bo‘limda quyidagi mavzular orqali savollarga javob topiladi;

1-mavzu. Ota-onalikni shakllantirishning nazariy asoslari. Ota-onalik fenomeni. Ota-

⁴ Фридмен Д. Техники семейной психотерапии. – Санкт-Петербург: Питер, 2001. – 501 с.

⁵ Журавлева Н.А. Динамика ценностных ориентации личности в условиях социально-экономических изменений. Дисс. ... канд. психол. наук. – Москва: МГУ, 2002. – 226 с.

onalikning kompleks komponentlari. Ota-onalikning ayol va erkak modellarining o'ziga xos xususiyatlari. Ota-ona muhabbati psixologik fenomen sifatida. Otalik va onalik muhabbatining o'ziga xos xususiyatlari.

2-mavzu. Onalik psixologiyasi. Onalik fenomeni: ma'daniy-tarixiy, biologik va psixologik aspektlari. Onalik ayol shaxsining tarkibiy qismi sifatida. Onaning bola bilan munosabatini shakllantirish. Deviant onalik.

3-mavzu. Otalik psixologiyasi. Otalikning ta'rifi: filogenetik, tarixiy va ijtimoiy-madaniy, ijtimoiy-psixologik jihatlar. Otalik ijtimoiy rol sifatida. Bolaning rivojlanishida otaning vazifalari. Oilaga otaning psixologik yordami.

4-mavzu. Ota-onalikni psixologik qo'llab-quvvatlash. Tarbiyaning asosiy tushunchalari. Ota-onalikni psixologik qo'llab-quvvatlash modellari. Ota-onalar bilan ishlashning diagnostik va korreksion metodlari.

5-mavzu. Homiladorlik davrida ota-onalarni psixologik qo'llab-quvvatlash. Ayolni onalikka psixologik tayyorlash. Homiladorlikni boshdan kechirish holati. Homilador ayol psixologiyasi. Ota-onalarni bola tug'ilishiga psixologik tayyorlash.

Amaliy qism ota-onalar o'z vazifalari amalga oshirish, bolani sog'lom psixofiziologik rivojlantirish, oilaviy munosabatlarda konstruktiv usulni qo'llay olish, kelajakda ota-onalar uchun bo'lgan ko'nikma, qobiliyat va shaxsiy xususiyatlarni rivojlantirishga qaratiladi. Dasturning ushbu bosqichida guruhdagi faollik va o'zaro ta'sir usullari orqali amalga oshiriladi: psixologik maktablar metodlari, treninglar, sport mashg'ulotlari, rolli o'yinlar va kreativ yondashuv.

Konsalting. Kelajakda ota-onalar shaxsiy xususiyatlarini anglash oilaviy muammolarni hal qilish hamda o'zini o'zi rivojlantirishga ko'maklashuvchi individual maslahatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu bo'limda treninglar ota-onalarning ijtimoiy holatidan kelib chiqib, oflayn yoki onlayn shaklda o'tkazilishi mumkin. Ota-onalar chaqaloq tug'ilishi va uni tarbiyalash uchun manfaatli rejalarini tuzishlari yuzasidan yordam moslashuvchanlikni shakllantirishga qaratiladi.

Ushbu dastur amalga oshirilsa, bolani tarbiyalashda nizolar kamayadi, ota-onalar rollarni to'g'ri taqsimlay oladi, chaqaloq bilan kundalik

hayotni o'tkazish tartibi shakllanadi, homiladorlik qurquvidan xalos bo'linadi.

3. G'amxo'r ota-ona – bu oilani psixologik qo'llab-quvvatlashning modelidagi uchinchi dastur bo'lib, unga bolalar bog'chasiga boradigan yoki unga borishga tayyorlanayotgan bolalarning ota-onalari bilan ishlanadi. Ushbu bosqich uch yo'nalishda amalga oshiriladi: farzandini bolalar bog'chasiga borishiga tayyorlash, oilada bolani psixologik qo'llab-quvvatlash, ota-ona va bola munosabatlarini korreksiyalash. Asosiy maqsad – bolalarni tarbiyalash jarayonida ota-onalarga yordam berish. Dastur quyidagi masalalarni hal qilishda yordam beradi:

1) ota-onalarni bolaga nisbatan o'z pozitsiyasini anglash, bolaning tushunish imkoniyatlarini kengaytirish, ota-onalikning asosiy ko'nikmalarini tahlil qilish;

2) ota-ona va bolaning individual xususiyatidan kelib chiqqan holda kreativ yondashuv asosida ular o'rtasidagi shaxslararo munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yish ko'nikmalarini rivojlantirish;

3) oilada muloqotni faollashtirish.

4. Oilani psixologik qo'llab-quvvatlashning eksperimental modelida "maktab o'quvchisi oilasini psixologik qo'llab-quvvatlash" yakuniy qismi bo'lib, umumiy ta'lim muassasalari amalga oshiriladi. Ijtimoiy-psixologik vaziyatlarda bolaning hissiy farovonligi, muvaffaqiyatli rivojlanishi, tarbiyalash va o'qitish uchun kompleks sharoitlarni yaratishga qaratilgan. Bunda, asosan, pedagogik aloqalar asosida amalga oshiriladi.

Ta'lim jarayonida bolani maktabda o'qish davrida oila va maktab hamkorligini tizimlashtirish, "o'quvchi-ota-ona", "talaba-ota-ona" tamoyili asosida ishlarni tashkil etish muhim.

Yakuniy qism. Maktab psixologining faoliyatida ota-ona bilan ishlash yo'nalishini kuchaytirish zarur hisoblanadi. Afsuski, bugungi ta'lim tizimida maktab psixologi bilan ota-onaning hamkorlikdagi faoliyati deyarli mavjud emas. Turli vajlar asosida ota-ona tomonidan rad javobi beriladi. Maktab psixologi bolaning kognitiv, konativ va xulq-avtoridagi o'zgarishlarni psixoprofilaktika qilish ota-onaning hamkorligisiz amalga oshmaydi.

"Bolaning ta'limi va tarbiyasiga maktab javobgar" degan ustanovka dominantlik qilmoqda. Agar farzand o'qimasa, o'qituvchi aybdor, bolada deviant xulq-atvor kuzatilsa, maktab aybdor sifatida

ko‘riladi. Ta‘lim muassasasidagi psixologning kasbiy faoliyati to‘g‘risida ota-onaning tushunchalari to‘g‘ri emas. Bolalar yetuk shaxs sifatida kamol topishi uchun “ota-ona – psixolog” hamkorligini shakllantirish muhim hisoblanadi.

Oilani kompleks psixologik qo‘llab-quvvatlash dasturini amalga oshirish uchun tegishli vazirlik,

tashkilotlar va muassasalar hamkorligini kuchaytirish kerak bo‘ladi. Oilashunos olimlar jamiyatini tashkil etish va ularning ilmiy salohiyatidan foydalangan holda muammolar yechimini izlash eng to‘g‘ri yo‘ldir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Артамонова Е.И., Екжанова Е.В., Зырянова Е.В. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования: учеб. пособие для студентов вузов / Под ред. Е.Г.Силяевой. – Москва: ИТС «Академия», 2002. – 192 с.
2. Журавлева Н.А. Динамика сценностных ориентации личности в условиях социально-экономических изменений. Дисс. ... канд. психол. наук. – Москва: МГУ, 2002. – 226 с.
3. Зудилина И.Ю. Формирование психологической готовности студентов к брачным отношениям. Дисс. ... канд. психол. наук. – Самара: СГПУ, 2008. – 254 с.
4. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования: учебное пособие. – Москва: Гардарики, 2004. – 320 с.
5. Минияров В.М. Психология семейного воспитания (диагностико-коррекционный аспект). – Москва: Московский психолого-социальный институт. – Воронеж: Издательство НПО «МОДЕК», 2000. – 256 с.
6. Плешакова О.В. Системно-структурная модель комплексного психологического сопровождения семьи // Известия ПГПУ им. В.Г.Белинского. 2010. № 16 (20). – С. 188–196.
7. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании: учебное пособие. – Москва: Владос, 1996. – 529 с.
8. Ситников В.Л. Образ ребенка в сознании детей и взрослых. – Санкт-Петербург: Химиздат, 2001. – 256 с.
9. Телтелева Н.В. Формирование представлений родителей о характере ребенка – дошкольника. Дисс. ... канд. психол. наук. – Самара: СГПУ, 2008. – 204 с.
10. Фридмен Д. Техники семейной психотерапии. – Санкт-Петербург: Питер, 2001. – 501 с.
11. Чичикин А.Т. Формирование нравственных сценностей студенческой молодежи. – Нижний Новгород: ВГИПА, 2002. – 116 с.
12. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкий В. Психология и психотерапия семьи. 3-е изд. – Санкт-Петербург: Питер, 2001. – 656 с.